

*Олена Задорожна,  
аспірант*

*Уманського державного педагогічного  
університету імені Павла Тичини*

### **КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

*У статті розглянуто ключові поняття: формування екологічної культури, природоохоронна діяльність, природоохоронна робота, засоби природоохоронної діяльності. Проведено аналіз науково-педагогічних літературних джерел із зазначених понять. Висвітлено педагогічні умови проведення природоохоронної роботи та використання засобів природоохоронної діяльності у процесі формування екологічної культури студентів педагогічних вищих навчальних закладів.*

**Ключові слова:** *екологічна культура, природоохоронна діяльність, природоохоронна робота, засоби природоохоронної діяльності.*

*В статье рассмотрены ключевые понятия: формирование экологической культуры, природоохранная деятельность, природоохранная работа, средства природоохранной деятельности. Проведен анализ научно-педагогических литературных источников из указанных понятий. Освещены педагогические условия проведения природоохранной работы и использования средств природоохранной деятельности в процессе формирования экологической культуры студентов педагогических вузов.*

**Ключевые слова:** *экологическая культура, природоохранная деятельность, природоохранная работа, средства природоохранной деятельности.*

*The article reviews key concepts: formation of ecological culture, environmental protection, conservation work, environmental protection equipment. The analysis of scientific and educational literature of these concepts. The author pedagogical conditions of the environmental work and the use of environmental activities in the formation of ecological culture of students of pedagogical universities.*

**Key words:** *ecological culture, environmental protection, conservation work, environmental protection equipment.*

Поглиблення екологічної кризи та її наслідків протягом кінця ХХ і початку ХХІ століття зумовили необхідність радикальних змін у ставленні людини до природи, а також їх реалізацію через екологічну освіту. Підтвердженням цього є міжнародно-правові документи – рішення ІV Міжнародної конференції з екологічної освіти «Стратегія екологічної

освіти та виховання у ХХІ столітті» (Москва, 2000), узагальнення результатів діяльності ЮНЕСКО (Рамковий документ дій, Декар, 2000), Шоста програма дій з охорони довкілля ЄС (2001–2010), які дають підстави стверджувати, що екологічна освіта і виховання нині набувають системного характеру та мають загальнодержавне значення.

Одним із результатів діяльності системи екологічної освіти та виховання є формування екологічної культури студентів педагогічних вищих навчальних закладів. Як зазначено у Концепції екологічної освіти України (2001), особливе значення має екологічна освіта студентів педагогічних вищих навчальних закладів, майбутніх вихователів, учителів, які володіючи загальним високим рівнем екологічної культури, мають опанувати методику екологічної виховної роботи [5]. Реалізація такої екологічної освіти студентів потребує цілеспрямованих зусиль.

Аналіз педагогічних досліджень науковців свідчить, що проблемою охорони природи, екологічної освіти і виховання молоді займалися О. Біда, В. Бровдій, О. Колонькова, Л. Лук'янова, Г. Пустовіт, Г. Тарасенко та ін., питання формування екологічної культури студентів знайшло відображення у працях В. Борейка, Л. Морозової, Т. Вайди, Н. Тверезовської, З. Хусаїнова та ін. Дослідження різних аспектів природокористування та природоохоронної діяльності розглядається в роботах В. Вернадського, Б. Данилишина, З. Герасимчука.

Мета нашого дослідження – розглянути роль природоохоронної діяльності як засобу формування екологічної культури студентів педагогічних вищих навчальних закладів.

Виходячи з мети нашого дослідження виникла потреба визначити ключові поняття, серед яких чільне місце посідає «діяльність». У філософському словнику діяльність – це поняття, що характеризує функцію суб'єкта в процесі його взаємодії з об'єктом [6, с. 56]. В українському педагогічному словнику діяльність визначається як спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни. Найдоцільнішим є визначення: діяльність – це взаємодія суб'єкта з об'єктом, в процесі якої об'єкт змінює свій зовнішній або внутрішній стан [8, с. 8].

Зважаючи на те, що природоохоронна діяльність відіграє роль засобу формування екологічної культури студентів, виникає потреба визначити її суть. За даними словника природокористування природоохоронна діяльність включає: міжнародну, державну, регіональну та місцеву адміністративно-господарську, технологічну, політичну, юридичну і суспільну діяльність, спрямовану на збереження, раціональне використання та відновлення природи в інтересах сучасного та майбутнього поколінь [6, с. 335].

За стандартами охорони природи і покращення природокористування природоохоронна діяльність – це система заходів щодо підтримки взаємодії між діяльністю людини та навколишнім природним середовищем, що забезпечує збереження і відновлення

природних ресурсів, яке попереджає прямий або опосередкований вплив результатів діяльності суспільства на природу та людину [7].

У педагогічному аспекті поняття «природоохоронна діяльність» застосовується для визначення рис особистості, що передбачає наявність у людини відповідних знань і переконань, підпорядкування практичної діяльності вимогам раціонального природокористування. У такому розумінні природоохоронна діяльність є показником свідомого, відповідального ставлення особистості до природи [8, с. 9].

Отже, узагальнюючи вищесказане, ми можемо стверджувати, що природоохоронна діяльність – це цілеспрямована діяльність суспільства та управлінських структур, яка передбачає збереження навколишнього природного середовища шляхом використання системи заходів та методів на законодавчому, виконавчому та освітянському рівнях [6].

Виходячи з мети нашого дослідження у формуванні екологічної культури, мають бути застосовані певні засоби, що і зумовлює виникнення потреби у визначенні даного поняття. Під «засобом» у філософії розуміється все те, що використовує людина в процесі наближення до мети. Роль засобу може виконувати будь-який об'єкт навколишньої дійсності: предмети і цінності матеріальної культури, природні явища, досягнення науки і техніки, жива і нежива природа, різноманітні види діяльності, людина і групи людей, знакові символи [4, с. 56].

Говорячи про природоохоронну діяльність, як засіб формування екологічної культури, з педагогічної точки зору – це різноманітні інноваційні форми проведення природоохоронної роботи метою яких є цілеспрямована природоохоронна діяльність студентів, спрямована на закріплення екологічних знань, формування екологічної культури особистості щодо збереження навколишнього природного середовища та якостей людини, які необхідні для гармонійних відносин суспільства та природи, що здійснюється з використанням системи методів, інструментів та важелів впливу.

Слід зазначити, що формою реалізації природоохоронної діяльності є природоохоронна робота – це активна практична робота, спрямована на оптимізацію соціоприродної взаємодії на основі законів природи, принципів і норм екологічної етики, детермінованих світоглядною позицією суспільства в цілому, та конкретної особистості зокрема [8, с. 17].

У свою чергу, природоохоронна робота може включати практичну природоохоронну роботу та конкретну природоохоронну роботу.

Практична природоохоронна робота будується на засадах комплексного розкриття проблем охорони природи; поєднання аудиторних занять з безпосереднім спілкуванням з природою (екскурсії, походи, навчально-польові практики, природоохоронні заходи тощо). Формами практичної природоохоронної роботи є: експедиції, походи та навчально-польові практики, які дають студентам те, чого не в змозі забезпечити лекційні та лабораторно-практичні заняття: пізнання живих організмів у

природних умовах, підготовку до практичних робіт на місцевості, екскурсій в природу, вміння вести наукові спостереження, самостійно здійснювати оцінку екологічної ситуації та прогнозувати її зміни.

Конкретна природоохоронна робота – має на меті формування й удосконалення практичних умінь і навичок з охорони природи, розвиток і прояв вольових якостей, а також уміння виявляти активність у розв’язанні місцевих екологічних проблем [8, с. 17].

Формами конкретної природоохоронної роботи можуть бути: природоохоронні акції, конкурси, виставки, тижні екології, тощо.

Результатом залучення студентів до природоохоронної діяльності, запровадження форм її проведення у навчально-виховний процес, забезпечує для студентів безпосередній контакт з природою, розвиток морально-естетичних принципів і цінностей та формування екологічної культури студентів.

Формування екологічної культури у студентів – це складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями й уміннями, а й розвиток бажання активно захищати і покращувати природне середовище.

За енциклопедичним словником культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством у процесі суспільно-історичної діяльності, що охоплює з одного боку, технічні засоби виробництва, матеріальні цінності, а з другого, – духовні надбання в галузі науки, мистецтва, літератури, моралі, освіти тощо.

Як стверджує Л. Морозова, необхідною передумовою культури є взаємодія суспільства і природи, реалізація її в підсистемі «культура – природа» цілісної системи «людина – природа», тобто культура є продуктом взаємодії суспільства та природи, і вона, в свою чергу, визначає способи і форми взаємодії людства з довкіллям.

Л. Морозова розглядає екологічну культуру в різних аспектах.

По-перше, вона є результатом діяльності людини з перетворення природного середовища відповідно до фізіологічних і соціальних потреб людини, тобто екологізоване природне середовище буття людини – фундаментальна цінність.

По-друге, екологічна культура характеризує рівень розвитку екологічної свідомості соціальних суб’єктів, починаючи з індивіда і закінчуючи людством у цілому; цей рівень відображав ставлення до природного середовища, як життєво необхідної цінності.

По-третє, екологічна культура – це творча діяльність людей у ході освоєння природного середовища, в процесі якої виробляються, зберігаються та розподіляються екологічні цінності [3, с. 90].

Таким чином, узагальнюючи різні аспекти трактування екологічної культури, можна сказати, що екологічна культура – це творча, свідома діяльність людей, яка базується на етично-моральних, духовних цінностях, правилах поведінки особистості та проявляється у процесі освоєння і збереження навколишнього природного середовища.

На переконання видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського, тільки активна взаємодія з природою здатна виховувати найкращі людські якості. Тому екологічна культура має охоплювати: знання про взаємозв'язки в природі та усвідомлення людини як її частини; розуміння необхідності берегти навколишнє середовище; уміння і навички позитивного впливу на природу; розуміння естетичної цінності природи; негативне ставлення до дорослих людей і дітей, що завдають шкоди природному середовищу [10, с. 421].

Сучасні науковці виокремлюють такі умови формування екологічної культури у студентів вищих навчальних закладів:

- врахування вікових особливостей, як одного із елементів біологічної підструктури та соціального статусу;
- пробудження в свідомості студентів почуття приналежності й співучасті у творенні сьогодення і майбутнього через розуміння ідей інтеграції всього живого й довкілля;
- поетапна система еколого-професійної підготовки студентів, яка забезпечить засвоєння екологічних знань, перетворення їх у переконання та опанування уміннями реалізувати знання в екологічній діяльності за умови дотримання дидактичних принципів неперервності, міжпредметності, еколого-професійна спрямованість змісту навчального матеріалу;
- орієнтація на майбутню еколого-професійну діяльність з її адекватною мотивацією; корекція особистісних якостей шляхом поетапного оволодіння навичками організації та здійснення екологічної освіти в закладі освіти [2, с. 147].

До функцій екологічної культури вчені відносять:

- виховну – формування певних стереотипів поведінки щодо природи, як окремого індивіда, так і суспільства в цілому;
- прогностичну – створення можливості передбачення наслідків людської діяльності, результатів перетворення природи;
- регулятивну – керування ставленням суспільства до природи в процесі господарської діяльності [1, с. 12].

Таким чином, узагальнюючи вище сказане, ми можемо стверджувати, що процес формування екологічної культури у студентів вищих навчальних закладів потребує послідовних планомірних дій із дотриманням усіх дидактичних принципів, умов та системного підходу. Результатом даного процесу є цілісна сутнісна характеристика майбутнього фахівця, як один із показників рівня його фахової підготовки та цілісне особистісне утворення, що характеризується сформованим ціннісно-мотиваційним ставленням до навколишньої дійсності і людства, як рівень оволодіння системою екологічних знань, нормативних документів, способами творчої екологічної діяльності, що дає змогу особистості найбільш повно реалізувати себе в професійній діяльності, а засобами у формуванні екологічної культури студентів виступає навколишнє природне середовище, сама природа.

---

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 1999. – 128 с.
2. Войтова Л. Формування екологічної культури майбутніх соціальних педагогів у педагогічному ВНЗ / Л. Войтова // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. Наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. Ред. : Побірченко Н. С.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Випуск 5. – Частина 1. – С. 144–150 с.
3. Морозова Л. Виховання екологічної культури особистості / Людмила Морозова // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 88–92.
4. Мороз О. Г. Навчальний процес у вищій педагогічній школі : навч. посібник / [О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко та ін.]; О. Г. Мороз (ред.); Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова; Інститут вищої освіти АПН України. – К. : НПУ, 2001. – 338 с.
5. Про концепцію екологічної освіти в Україні : Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6 – 19 від 20.12.2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm>.
6. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс – М. : «Мысль», 1990. – 637 с.
7. Система стандартов в области охраны природы и улучшения использования природных ресурсов. (с изменениями VIII-1979 г. и XII-1987 г.). – ГОСТ 17.00.01-76 (СТ СЭВ 1364-78 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www/document.ua/documents/doc13662.php>.
8. Совгіра С. В. Технологія та організація природоохоронних робіт : підручник / С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, С. О. Люленко. – К. : Наук. світ, 2011. – 319 с.
9. Солошич І. О. Про стан формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти / І. О. Солошич, О. М. Солошич // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2007. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 142–144.
10. Сухомлинський В. О. вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 3. Серце віддаю дітям. – 1976. – 670 с.